

СЕКЦІЯ 6 ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 338.439:332.132

Андрєєва Н.М.*доктор економічних наук, головний науковий співробітник
Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України***Козловцева В.А.***аспірант
Одеського державного екологічного університету*

ЯКІСНА СКЛАДОВА ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОГО ВИРОБНИЦТВА В ЕКОНОМІКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена встановленню економічного кореляційного зв'язку якості продуктів харчування з перспективою впровадження екологічно чистого виробництва в економіку харчової промисловості України та підвищення її конкурентоспроможності.

Ключові слова: якість продукції, екологічно чисте виробництво, економіка харчової продукції.

Андреева Н.Н., Козловцева В.А. КАЧЕСТВЕННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ВНЕДРЕНИЯ КОНЦЕПЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ЧИСТОГО ПРОИЗВОДСТВА В ЭКОНОМИКУ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

Статья посвящена установлению экономической корреляционной связи качества продуктов питания с перспективой внедрения экологически чистого производства в экономику пищевой промышленности Украины и повышения её конкурентоспособности.

Ключевые слова: качество продукции, экологически чистое производство, экономика пищевой промышленности.

Andryeyeva N.N., Kozlovceva V.A. QUALITY COMPONENT OF CONCEPTS CLEANER PRODUCTION THE ECONOMY OF FOOD UKRAINE

Article is devoted to the establishment of economic correlation quality food with the prospect of the introduction of cleaner production in the economy of Ukraine and the food industry to improve its competitiveness.

Keywords: quality of products, cleaner production, the economy food industry.

Постановка проблеми. Концепція екологічно чистого виробництва є одним з найперспективніших векторів досягнення еволюційних змін в галузі здоров'я нації. Проте її перспективність тісно пов'язана з поліструктурною сферою регулювання відносин і, як висновок, з високим ступенем колізійності. Структурна нон-уніфікованість створює високо потенційну загрозу біфуркаційній стійкості усіх коеволюційних процесів, одним з яких є процес досягнення екологічної якості продуктів харчування, важливість якого важко переоцінити. Впровадження концепції екологічно чистого виробництва, що фіналізуватиметься екологічно якісними продуктами харчування, – це найперспективніша мета міжнародного співтовариства в галузі побудови «зеленої економіки», яка дозволить повністю нівелювати негативний антропогенний фактор діяльності людини в розрізі задоволення її невід'ємної потреби – отримання якісних продуктів харчування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих аспектів екологічної якості продукції, зокрема й продуктів харчування, в рамках впровадження екологічно чистого виробництва присвятили свої праці такі науковці, як С.В. Аранчій, Б.В. Буркинський, І.М. Давидович, О.Ю. Дереваль, Т.О. Зайчук, С.К. Харічков, М.В. Кіндій, Т.Г. Ковальчук, Г.С. Корчаковська, Д.Ф. Крисанов,

Л.Є. Купінець, Д.Г. Легеза, М.М. Маренич, Н.С. Марюха, О.О. Павленко, В.І. Павлов, О.П. Полінчук, О.Ф. Рижков, В.В. Скальський, І.С. Скороход, Б.І. Шелудько та інші фахівці.

Постановка завдання. Метою дослідження є встановлення кореляційного зв'язку якості продуктів харчування з особливостями впровадження механізму екологічно чистого виробництва у вітчизняну промисловість в контексті підвищення конкурентоспроможності харчових підприємств економіки України.

Виклад основного матеріалу. За даними агентства РБК, оборот світового ринку екологічно чистої продукції складає 36,4 млрд. євро, середній річний приріст – 4 млрд. євро. Починаючи з 2008 року, у Європі спостерігається 10-відсоткове зростання продажів екологічно-чистої продукції. З точки зору розмірів ринку, лідерами є Німеччина, Франція та Великобританія (за даними Agrarmarkt Informationsgesellschaft AMI (D)). При цьому найбільший попит на таку продукцію простежується у Швейцарії, Німеччині, Італії та Франції [1, с. 18]. Щодо України, то, за даними Федерації органічного руху України, обсяг внутрішнього ринку споживання органічної продукції в 2011 році становив близько 5,1 млн. євро, що в два рази більше від показників 2010 року і практично в дев'ять разів більше від показників 2005 року. Тільки за рік споживання органічної продукції

в розрахунку на одну людину збільшилося практично в два рази – з 55 коп. в 2010 році до 1 грн. 24 коп. в 2011 році. З одного боку, це істотне зростання. З іншого – у багатьох європейських країнах цей показник перевищує 100 євро на одну людину. Невисокий попит усередині держави призводить до того, що понад 50% української органічної продукції (в першу чергу сировина, а не готові продукти харчування) йде на експорт, головним чином до країн ЄС [2].

За прогнозами експертів, у 2020 р. обсяги світового ринку екологічно чистих продуктів харчування можуть становити 200-250 млрд доларів США [3]. У зв'язку з цим першочерговим, за важливістю, в розрізі усвідомлення потенційного коеволюційного розвитку «екологічно якісних продуктів харчування» та «екологічно чистого виробництва», є змістовний аналіз їх дефініцій. Характерною рисою дефініції «екологічно якісні продукти харчування» є відсутність уніфікованого погляду серед фахівців, як щодо її змісту, так і відносно назви. Загальноживаними є терміни «екологічно чиста», «екологічно безпечна», «екологічно сприятлива», «зелена» «органічна» продукція. Так, на думку Т.О. Зайчук, екологічно чистою продукцією є продукція, вирощена та вироблена без застосування будь-яких хімічних препаратів та генних модифікацій [4, с. 101]. З точки зору Т.В. Маланчук, екологічно чистим продуктом слід вважати продукт, безпечний як для людини, так і для навколишнього середовища [5, с. 64]. Т. Бубела і О. Воробець стверджують, що органічними або екологічно чистими слід вважати продукти, виготовлені з дотриманням відповідних вимог, які підтверджують екологічність продукту на всіх стадіях його виготовлення [6, с. 141]. З огляду на положення діючого законодавства України, зокрема Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 23.12.1997 р., Технічного регламенту з екологічного маркування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 18.05.2011 р. за № 529 [7, 8], можна зробити висновок, що екологічно якісний продукт харчування – це будь-яка речовина або продукт (сирий, включаючи сільськогосподарську продукцію, необроблений, напівоброблений або оброблений), призначений для споживання людиною, що в організмі людини, після споживання (за умови дотримання вимог зберігання, приготування чи споживання продукту харчування) не порушує біологічного гомеостазу організму та є, щонайменше, аморфним по відношенню до навколишнього середовища. Теоретична модель «чисте виробництво» була запроваджена департаментом «Технологія. Індустрія та економіка» UNEP у 1989 році, який відзначився ухваленням Міжнародної декларації з чистого виробництва. Дефініція екологічно чистого виробництва, надана UNEP, знайшла своє відображення у вигляді моделі застосування інтегрованої стратегії запобігання забрудненню середовища щодо виробничих процесів, продукції і послуг, враховуючи енергоспоживання та водоспоживання з метою скорочення викидів (скидів) шкідливих речовин, обмеження створення відходів, мінімізації ризику завдання шкоди здоров'ю людей та довкіллю [9, с. 177]. У 1992 році UNIDO було надано дещо видозмінений зміст дефініції «екологічно чисте виробництво», який полягає у безперервному використанні сукупно превентивної стратегії захисту навколишнього середовища для процесів і виробів з метою зменшення ризиків для людини та навколишнього середовища [10, с. 442-443]. Провідні фахівці Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень зауважують, що

запровадження екологічно чистого виробництва не слід обмежувати застосуванням лише технічних заходів, та акцентують увагу на необхідності удосконалення адміністративних, організаційних, інформаційних та інституційних форм управління даною сферою [11, с. 27]. Таким чином, екологічно чисте виробництво (уніфікована дефініція) – це емпірична модель сегментарного еволюційно-альтернативного розвитку виробничого процесу за допомогою використання економіко-математичних, логістичних та оптимізаційних методів управління, що мають на меті нівелювання факторів: надмірного споживання ресурсів; шкідливого впливу на природне середовище; невідворотних системних антропогенних змін в біосфері; створення непереробних відходів виробництва і т. і.

Положення концепції екологічно чистого виробництва, розробленого UNEP, схематично розподіляють на ті, що стосуються: виробничих процесів, продуктів та надання послуг. Відносно продуктів концепцією передбачається скорочення негативного впливу продукту на навколишнє середовище під час періоду його циклічності: починаючи з видобутку сировини і закінчуючи утилізацією продукту [11, с. 26]. З огляду на дане положення, постає питання: чи є екологічно якісний продукт харчування безумовним регулятивом екологічно чистого виробництва? Безумовно, ні. По-перше, екологічно чисте виробництво не завжди орієнтоване на продукти харчування (видове обмеження). По-друге, екологічно якісний продукт харчування, який є фінальною метою екологічно чистого виробництва продуктів харчування, не є тотожним сумі складових частин виробництва. Іншою мовою, можливо три моделі взаємвідносин «продукт-виробництво»: «екологічно якісний продукт харчування – екологічно небезпечне виробництво» (виробництво екологічно якісних йогуртів, в процесі якого використовуються радіаційні методи стерилізації, що можуть бути небезпечними для навколишнього середовища як на етапі застосування, так і на етапі утилізації елементів техніки, що опромінювалися і на теперішній час є джерелом радіації; стерилізація тари для екологічно якісного молока за допомогою окису етилену, що при потрапленні в навколишнє середовище перетворюється на сильний мутагенний фактор – 1 група канцерогенності для людини, за даними МАДР); «екологічно небезпечний продукт харчування – екологічно чисте виробництво» (виробництво газованого напою «Coca-Cola», що містить потужний канцероген 4-метилімідазол та похідні аміачно-сульфітно карамельних барвників, яке, всупереч якимось кінцевим продуктам, є екологічно чистим); «екологічно якісний продукт харчування – екологічно чисте виробництво» (вирощування екологічно чистої картоплі, що є похідною від ординарної (низький рівень генної модифікації) насінневої бази без використання шкідливих пестицидів та екологічно шкідливих засобів).

Виходячи з усього вищенаведеного, сфера екологічно якісного продукту харчування та сфера екологічно чистого виробництва частково перетинаються, за правилами кіл Ейлера. Відсутність тотожності зазначених сфер є наслідком дій економічних чинників (економічної доцільності; максимізації прибутку; великого періоду окупності екологічних інвестицій; тощо). В зазначених умовах вельми важливою постає роль держави, як суб'єкту впливу на охоронювані відносини (право на безпеку навколишнього середовища та право на безпечність продуктів харчування – це базові права кожного громадянина

України, гарантовані Конституцією України). Всі харчові продукти, за їх екологічною якістю, можливо поділити на екологічно чисті продукти харчування (англ. environmentally friendly) та едалтеровані (англ. hazardous) продукти харчування. Едалтерованими продуктами харчування є такі що: містять отруйну чи шкідливу речовину, що здатна завдати шкоду здоров'ю людини чи навколишньому середовищу (у разі потрапляння); містять речовини, що викликають патологічне звикання до продукту харчування або провокують його надмірне споживання; не відповідають встановленим та внормованим специфікаціям виробничих процесів; вироблені з порушенням умов пакування, що потенційно призводить до безконтрольного контакту харчового продукту з навколишнім середовищем чи контамінації (якщо це порушує його хімічну чи біологічну структуру та створює передумови для накопичення сторонніх мікроелементів, що є такими, які не видаляються, чи видаляються не в повній мірі); отримані з біологічного матеріалу хворої тварини/рослини чи тварини, що знаходиться поза санітарним наглядом; знаходяться в упаковці (контейнері), що виготовлено з отруйних речовин, які є небезпечними для людини (з огляду на абсорбцію харчовим продуктом отруйних речовин) та навколишнього середовища під час утилізації упаковки (контейнера); всупереч встановленим вимогам, піддані обробці іонізуючим радіаційним випромінюванням; містять харчові добавки, що не дозволені для використання в даному харчовому продукті чи недозволені для використання як такі; містять надмірний рівень пестицидів чи медичних препаратів (від антибіотиків до стероїдів); за власним фізико-хімічним чи біологічним складом відрізняються від специфікацій, що вказані на етикетці продукту харчування. Типологія екологічно якісних продуктів харчування за цільовим призначенням наведено у таблиці 1.

Слід зазначити, що темпорально обумовлений елемент якісного екологічного продукту харчування, як термін придатності, не є підставою для включення якісного екологічного продукту з завершеним терміном придатності до едалтерованих продуктів харчування. До продуктів харчування застосовуються вимоги відповідності встановленим на нормативному рівні екологічним критеріям, що ґрунтуються на екологічних характеристиках, визначених окремо для конкретної продукції, та додаткових вимогах до

відповідної категорії продукції, які визначають вплив такої продукції протягом життєвого циклу на навколишнє природне середовище та здоров'я людини.

При визначенні даних критеріїв повинні враховуватися: рівень впливу продукції на навколишнє природне середовище під час отримання (добування) сировини, виробництва, споживання та видалення (утилізації), зокрема, впливу на зміну клімату, біологічне різноманіття, обсяг споживання енергії, природних ресурсів та утворених відходів; можливість заміни небезпечних речовин на більш безпечні та застосування новітніх технологій за наявності технічних можливостей; зменшення впливу продукції на навколишнє природне середовище у результаті збільшення строку експлуатації (реалізації) та повторного її використання; загальний баланс між економічною вигодою та навантаженням на навколишнє природне середовище на різних стадіях життєвого циклу продукції, включаючи здоров'я людини; екологічні критерії, встановлені іншими міжнародними, національними та регіональними програмами екологічних маркувань, які відповідають вимогам стандарту ДСТУ ISO 14024 «Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та методи»; можливість заміни випробувань, що проводяться на тваринах, альтернативними методами та зменшення кількості таких випробувань [8].

Виробництво екологічно якісних продуктів харчування в межах екологічно чистого виробництва – це сфера, що потребує прискіпливого адміністрування в умовах наявної економічної кон'юнктури. Серед міжнародних інституцій, що мають на меті адміністрування зазначеного вище питання є (див. таблиці 2).

Зазначена вище кількість суб'єктів адміністративного впливу не є вичерпною, проте, навіть наведені інституції охоплюють практично всі сфери від початку виробництва продукту, до його утилізації. Безумовним слід визнати той факт, що подібний адміністративний тиск на комерційну сферу має кінцевий за значенням коефіцієнт корисної дії, що завжди може трансформуватися в диверсифікацію капіталу. Яким же чином екологічна якість продуктів харчування як система валідизації всіх значущих для продукту харчування параметрів дозволить закласти основу екологічно чистого виробництва?

Першим кроком є створення образу – завжди слід пам'ятати, що реклама продукту створює позитивну динаміку росту споживчого попиту. Фінан-

Таблиця 1

Типологія екологічно-якісних продуктів харчування за цільовим призначенням

Класифікаційна ознака продукту харчування	Змістове наповнення системної інтерпретації продукту харчування
1. Ординарного споживання	використовуються в повсякденному житті для задоволення потреби в їжі та не мають спеціальних умов до споживання
2. Спеціального споживання, що за призначенням поділяються на:	використовуються для споживання в певних фізіологічних періодах організму чи в умовах наявності потреби в спеціалізованому харчуванні
а) дієтичні продукти	продукти з низьким вмістом натрію, безбілкові або з вилученням окремих білків чи амінокислот (напр. замітник хліба, макаронних виробів, з модифікованим вуглеводним компонентом (кондитерські вироби)), зі зменшеним вмістом жирів і поліпшеним їх складом (знежирені молочні продукти), зі зниженою енергетичною цінністю та інші продукти, збагачені БАП
б) БАД	спеціальний харчовий продукт, призначений для вживання або введення у раціон харчування в межах фізіологічних норм або у харчові продукти з метою надати їм дієтичних, оздоровчих, профілактичних властивостей для забезпечення нормального відновлення порушених функцій людини
в) спеціальні продукти харчування для спортсменів	характеризуються високими біологічними властивостями і зазвичай є концентратами
г) дитячі продукти харчування	різноманітні адаптовані суміші для малюків (сухі й рідкі), які наближені за кількісним складом усіх харчових компонентів, енергетичною цінністю і біологічно активними домішками до грудного молока

Таблиця 2

Система основних міжнародних інститутів, що покликані здійснювати економіко-екологічне адміністрування якості продукції харчової галузі

Назва	Призначення
World Health Organization (WHO) Всесвітня організація охорони здоров'я	покликана сприяти забезпеченню охорони здоров'я населення усіх країн світу, яке в свою чергу неможливе без екологічно якісних продуктів харчування.
Food and Agriculture Organization (FAO) Продовольча та сільськогосподарська організація ООН	має на меті розвиток сільського господарства, поліпшення харчування і вирішення проблеми продовольчої безпеки.
World Organization for Animal Health (WOAH) Всесвітня організація з захисту здоров'я тварин	цілями організації є: запобігання епізоотій; розробка превентивних заходів з локалізації негативних біологічних явищ; фінансування досліджень в галузі формування імунітету до хворобливих станів та хвороб тварин за допомогою зчеплення і т.п.
The European Food Safety Authority (EFSA) Європейська адміністрація продовольчої безпеки	безпосередньо опікується розрахунком ризиків, пов'язаних з споживанням продуктів харчування та пошуку засобів для їх нівелювання.
Codex Alimentarius Commission (CAC) Комісія з кодексу Аліментарус	покликанням Інституції є розробка, впровадження та контроль стандартів в галузі харчових продуктів. Кодекс Аліментарус – збірник міжнародно схвалених і поданих в однаковому вигляді стандартів на харчові продукти, розроблених під керівництвом FAO/WHO, спрямованих на захист здоров'я споживачів і гарантування чесної практики в торгівлі ними.

сування якісної реклами зі створення позитивного маркетингового образу екологічно якісного продукту збільшить попит на нього і призведе до автоматичного зростання зацікавленості з боку приватного капіталу. Другим кроком є диверсифікація приватного капіталу, яку можна активізувати державними індикаторами: фіскальними пільгами, державними сумісними проектами в сфері виробництва екологічно якісних продуктів, датування певних сфер виробництва, гарантування мінімального рівня державних закупівель виробленої продукції, спрощенням реєстраційно-дозвільних процедур, тощо. Третій крок пов'язаний з розробкою національної системи якості екологічно чистої продукції, що дозволить систематизувати вже наявні (після перших двох кроків) екологічно чисті продукти. Крок четвертий – пост-адміністрування та нівелювання сегментності розвитку; побудова національної системи утилізації відходів; відмова від матеріалів, що створюють неперервні відходи; тощо. Крок п'ятий – створення на існуючій економічній базі комерційних об'єднань (консорціумів, концернів, тощо), що дозволить поглибити процеси розвитку екологічно чистого виробництва та значно збільшити їх біфуркаційну стійкість. Шостий крок є опціональним і передбачає економічну інтервенцію держави в сферу екологічно чистого виробництва за допомогою інструменту державно-приватного партнерства з метою подолання можливої диспропорції в динаміці розвитку екологічно чистого виробництва окремих територіальних одиниць (нівелювання фактору депресивних регіонів). Крок сьомий – перманентний контроль за реалізацією положень Національної програми якості екологічних продуктів харчування.

Висновки. З огляду на існуючі моделі взаємовідносин «продукт–виробництво», можна зробити висновок, що екологічно якісний продукт харчування не завжди є результатом екологічно-чистого виробництва, що обумовлено наслідком дій ряду економічних чинників. Слід зазначити, що екологічна якість продуктів харчування – це аксіологічна система відповідності екологічним та фізіологічним маркерам продуктів харчування. За екологічною якістю, харчові продукти можна класифікувати на екологічно чисті та едалтеровані продукти харчування. За цільовим призначенням екологічно-якісні продукти можна розподілити на ординарні та спеціальні. Адміністрування сфери виробництва екологічно

якісних продуктів харчування відбувається, як на національному, так і міжнародному рівні, що з одного боку, дозволяє охопити майже всі сфери початку виробництва продукту, до його утилізації, а з іншого – створює тиск на комерційну сферу. Закладення основ екологічно чистого виробництва можливе лише шляхом запровадження зваженої поетапної еколого-економічної політики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Панюкова В. Екотовари – осознанный выбор покупателя / В. Панюкова // Российская торговля. Журнал для профессионалов. – 2011. – № 9-10. – С. 18-21.
2. В Європі органічні продукти дорожчі на 15-30%, а в Україні на 30-300% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2012/09/30/288108>.
3. Ільків Л. Екологічно чисте виробництво: зарубіжний досвід та Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://confiapv.at.ua/publ/konf_26_27_kvintja_2012_r/sekcija_5_ekonomichni_nauki/ekologichno_chiste_virobnictvo_zarubizhnij_dosvid_ta_ukrajina/41-1-0-1931.
4. Зайчук Т.О. Виробництво екологічно-чистих продуктів харчування як стратегічний напрямок розвитку України / Т.О. Зайчук // Економіка і регіон. – 2009. – № 1. – С. 100-105.
5. Маланчук Т.В. Контроль за відповідністю продукції вимогам додаткових якісних показників, екологічних критеріїв / Т.В. Маланчук // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2012. – № 1(6). – С. 64-67.
6. Бубела Т. Безпечність та якість харчової продукції / Т. Бубела, О. Воробець // Вимірвальна техніка та метрологія. – 2010. – № 71. – С. 139-144.
7. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 23.12.1997 р. – Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження екологічного регламенту з екологічного маркування» від 18.05.2011 р. № 529 // Урядовий кур'єр від 15.06.2011р., № 107.
9. Харченко М.О. Проблеми та перспективи впровадження екологічно-чистого виробництва в Україні / М.О. Харченко, А.О. Панченко // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 2. – С. 176-182.
10. Павлов В.І. Впровадження екологічно чистого виробництва як основа сталого просторового розвитку / В.І. Павлов, О.Ф. Рижков, О.П. Полінчук // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції : збірник наукових праць : випуск XVI, № 4. – Київ, СЕУ/Рівне, НУВГП, 2010. – С. 441-449.
11. Харічков С. Екологічно чисте виробництво: інституційні передумови, шляхи та механізми їх активізації в Україні / С. Харічков, Н. Андреева // Економіст. – 2010. – № 10. – С. 25-29.